

ROMANSKE STRUKTURE V TERSKEM NAREČJU SLOVENŠČINE

DANILO ZULJAN KUMAR
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
DZuljan@zrc-sazu.si

Povzetek: Zaradi izoliranosti od ostalih slovenskih narečij in tesnega stika s furlanskimi narečji je tersko narečje prepredeno z oblikami in strukturami, ki jih je prevzelo iz furlanskega in/ali italijanskega jezika. Najbolj vidne so seveda gramatične in leksikalne prevzete prvine, poleg teh pa so v narečju od stičnih romanskih narečij ter italijanščine prevzeti tudi načini tvorbe struktur. Prispevek se osredotoča prav na slednje ter na t. i. jezikovno vplivanje, pri katerem ne gre za prevzem jezikovne strukture ali vzorca, ampak za vpliv na pogostost rabe v ciljnem jeziku že obstoječe strukture in za to, da obstoječa struktura pod vplivom stičnega jezika dobi novo funkcijo.

Ključne besede: jeziki v stiku, tersko narečje slovenščine, tipi skladenjskih interferenc

STRUTURIS ROMANICHIS INTAL DIALET SLOVEN DES VALADIS DE TOR

Struc: Stant che al è isolât di chei altris dialets slovens e che si cjate a strent in contat cun dialets furlans, il dialet des Valadis de Tor al è intiessût di formis e di struturis che lis à cjoltis sù da la lenghe furlane e/o taliane. Par fuarce si viodin miei chei elements cjoltis sù inte gramatiche e intal lessic; par altri il dialet al à vût cjoltis sù ancje mûts di costruzion des struturis che a rivin dal contat cui dialets romantics e cul talian. Il contribût si concentre propit su di chei elements ca, ven a stâi su di chê influence linguistiche che no si pant par mieç di struturis o schemis imprestâts, si ben cuntune alte frecuece tal doprà inte lenghe destinatarie struturis che a esistin za o ben cul zontâ une gnove funzion, par une struture za presinte, cause la influence de lenghe di contat.

Peraulis clâfs: lenghis in contat, dialet sloven des Valadis de Tor, sortis da la interference sintatiche

Zgodovinsko tersko narečje prištevamo v beneško-kraško skupino zahodnih slovenskih narečij, glede na mlajše jezikovne značilnosti pa ga uvrščamo v primorsko narečno skupino. Narečje je bilo prvič zapisano okrog leta 1497 v Černjevskem rokopisu, ki ga poznamo tudi pod imenom Čedadjski ali Beneškoslovenski rokopis. Gre za knjižico s šestnajstimi listi, na katerih so zapisana imena faranov in obiskovalcev cerkve svete Marije v Černjevi ter njihova darila in zaobljube. Rokopis hrani Arheološki muzej v Čedadu.

Tersko narečje je podobno kot rezijansko izolirano narečje, kar pomeni, da je na eni strani

ohranilo arhaične značilnosti, ki so jih druga narečja izgubila (ali jih niso ohranila v taki meri kot tersko narečje), po drugi strani pa pozna inovacije, ki jih ostala narečja ne poznajo. Med arhaične značilnosti terskega narečja spadajo ohranjena psl. predpona **vy-* 'iz' (ter. slov. *vedrietə* 'izdreti', ter. slov. *vesiekatə* 'izsekati', ter. slov. *vlažja* (< psl. **vylazъ*) 'pomlad' (Bezljaj 2005: 310)), končnica *-e* (< psl. **-ě*) v dajalniku in mestniku ednine ojevske sklanjatve (ter. slov. *pəcə* 'psu'), izražanje prihodnjega časa z glagolom *hoteti* (ter. slov. *Če mə daš tuo, kə velieze na tlate njiue, ja tə čon pomat dielat*. 'Če mi daš, kar pride na dan na tej njivi,

ti bom pomagal delati', *Jo çon venatò!* 'Izgnal jo bom!'), ohranjenost pripone *-ek* tudi v primerih, pri katerih je v sosednjih narečjih v rabi furlanska pripona *-on* (npr. ter. slov. *mačak*; nad. slov. *mačkon*) ter raba deležijskih oblik, česar ne poznajo niti v sosednjih rezijanskem, ziljskem in nadiškem narečju. Med jezikovne inovacije pa spada premik naglasa v trozložnicah (ter slov. *lakòta* 'lakota') ter analogije v sklonskih oblikah (oziroma poenostavljanje sklonskega sistema), kar sicer poznajo tudi druga slovenska narečja, vendar ne v takšni meri kot tersko narečje.

S stališča kontaktnega jezikoslovja so med izposojenimi oblikami in strukturami morda najzanimivejše tiste, pri katerih izposoja ali jezikovno vplivanje na prvi pogled ni vidno. Gre predvsem za izposojanje strukturnih tipov, vpliv na pogostost rabe že poznane strukture ter za novo funkcijo poznane strukture. Pri dosedanjih raziskavah jezikovnega stika med briškimi in nadiškimi narečjem slovenskega jezika v zahodnem slovenskem jezikovnem prostoru s furlanskim in italijanskim jezikom se je namreč pokazalo, da so določene strukture, za katere sem predpostavljala, da so kopirane iz furlanščine in italijanščine, dejansko možne tudi v slovenskem jeziku, vendar je njihova raba v osrednjih slovenskih narečjih in knjižnem jeziku arhaična ali zelo redka (Zuljan Kumar 2001, 2003, 2004).

V prispevku se bom posvetila izposojanju skladijskih strukturnih vzorcev v terskem narečju slovenščine iz furlanskega in italijanskega jezika. Tak tip interference je v kontaktnem jezikoslovju poimenovan kot »posredna širitve ali difuzija«, za razliko od »neposredne širitve«, ki pomeni izposojanje oblik (Aikhenvald 2006: 3), to je fonemov, obrazil in leksemov.¹ V prispevku bodo predstavljeni trije tipi skladijskih

jezikovnih interference: kopiranje skladijske strukture, vpliv na pogostost rabe skladijske strukture in nova funkcija skladijske strukture.

Trije tipi skladijskih jezikovnih interference v terskem narečju slovenščine

• Kopiranje skladijske strukture

Pri kopiranju skladijskih struktur, imenovanih tudi skladijsko kalkiranje ali skladijsko prevajanje, gre za to, da z jezikovnimi sredstvi ciljnega jezika (jezika B) posnamemo strukturo oziroma njeno zgradbo iz izvornega jezika (jezika A). Kalkiranje lahko poteka na ravni besedne zveze (zglede 1) ali na stavčni ravni (zglede 2), sem prištevam tudi vpliv na besednoredno zapovrstje v povedi (zglede 3).²

- (1) Ter. slov.: *Ma potrebo dne hçerè za mo ni vida njaa ženò an njaa hçi, kò nimajo zdruaja.*
'Potrebuje dekleta, da bo skrbela za njegovo ženo in njegovo hči, ki nista zdravi.'
- (2) *Prej ko daž, tu dažo an po dažo smo sriedle viçkrat, no mor pousen, çmorake, kò so šlò se hladat the po trojah an mi smo se uaruale jih ne popeštati.*
'Pred dežjem, med dežjem in po dežju smo večkrat, povsod po malem, našli močerade, ki so se šli hladiti po stezah in mi smo pazili, da jih ne pohodimo.'
- (3) Ter. slov.: *Káubot pravðce so ble strašnè tej tale.*
'Nekoč so bile pravljice tako strašne, kot je tale.'

• Vpliv na pogostost rabe skladijske strukture

V terskem narečju se poleg eksplicitnega predmetnega odvisnika rabi tudi implicitni odvisnik, izražen z nedoločnikom (nedoločniškom polstavkom).

- (4) Ter. slov.: *Çe çes, ja tò a çon stortò pritò ta s taa sveta nazaj.*

furl. *cugnât* 'svak') (Škofic idr. 2011: *SLA 1.2 Komentariji*).

² Zgledi so iz rokopisa Brune Balloch, ki ga pripravlja za izdajo pri Istituto Achille Tellini v Vidmu. Uporabljena je poenostavljena fonetična transkripcija.

¹ Tersko narečje je prepredeno z izposojenkami iz furlanščine. Naj navedem nekaj takih, ki spadajo v pomenško polje »človek« in so zbrane v SLA 1: *krepa* (← furl. *crepe* 'lobanja'), *çervel* (← furl. *cerviel* 'možgani'), *braç* (← furl. *braç* 'roka'), *polar* (← furl. *polar* 'palec'), *mignulin* (← furl. **mignulin* 'mezinček'), *preža* (← furl. *prese* 'prijem, oprimek'), *fijat* (← furl. *fiat* 'jetra'), *mulice* (← furl. *mule* 'želodec, čreva'), *bufula* (← furl. *bufule* 'mehur'), *flank* (← furl. *flanc* 'bok' kolk), *glandola* (← furl. *glandule* 'žleza'), *kužin* (← furl. *cusin* 'bratranec'), *kužina* (← furl. *cusine* 'sestrična'), *džinar* (← furl. *zinar* 'zet'), *kunjada* (← furl. *cugnade* 'svakinja') *kunjat* (←

‘Če želiš, ga bom prisilila, da se vrne z onega sveta nazaj’.

Nedoločnik (nedoločniški polstavek) v vlogi predmetnega odvisnika poznamo tudi v slovenskem knjižnem jeziku, vendar je struktura veliko manj rabljena kot terskem narečju. V italijanščini in furlanščini pa predstavlja nedoločniški stavek enega od pogosto rabljenih načinov tvorjenja predmetnega odvisnika (Dardano, Trifone 1999: 452; Zof 1999: 132). Glede na to, da je struktura v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih možna, lahko rečemo, da se je njena raba razširila pod vplivom pogostosti rabe enake strukture v stičnem jeziku. Pogostost rabe pa spada med jezikovne dejavnike, ki pospešujejo širjenje vzorcev (Aikhenvald 2007: 27), in sicer po načelu: bolj, kot je struktura v jeziku A pogosta, verjetnejša je njena širitev v stični jezik (prav tam: 29).

O vplivu na pogostost rabe strukture lahko verjetno govorimo tudi v primeru rabe deležij. Deležje (deležijski polstavek) na *-ć* je v terskem narečju pogosto rabljena struktura,³ poznana tudi v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih, čeprav je iz slednjih že izginila.⁴

(5) Ter. slov.: *Léduć tu sàrcə je obriedu, zakuò mo je utiekála uoda.*

‘S pogledom v srce je vedela, zakaj ji je utekala voda.’

(6) Ter. slov.: *“Buoh se usmili za nje dušico,” smo jalə rauno, kə smo čul zuonuć avemarijo.*

‘»Bog se usmili njene dušice,« smo rekli takoj, ko smo slišali zvoniti avemarijo.’

(7) »Štrija!« *son jala merkuć za njo an brozer, kə sə ni storla nač ma mat, će ne son tiela jetə za njo ...*

‘Štrija«, sem rekla, ko sem jo opazovala, in še dobro, da se moji materi ni nič zgodilo, če ne, bi šla za njo...’

• Nova funkcija skladske strukture

Za izražanje uresničljivega pogoja v sedanjem/ prihodnjem času se v slovenskem knjižnem jeziku in v terskem narečju uporablja prihodnji čas.

(8) Ter. slov.: *Ta pravəca pravə, kə nak svečənik je obeću tićacan, də će bojo liepo liepo piel. Kri-štuš jih će pejat z njin ou nebesa.*

‘Ta zgodbica pravi, da je neki svečenik obljubil prtičkom, da jih Kristus vzame s seboj v nebesa, če bodo lepo lepo peli.’

V terskem narečju se v enakem pomenu uporablja tudi sedanji čas, kar je sicer možno tudi v slovenskem knjižnem jeziku, vendar v primeru, kot ga navajam, to ni običajno. Zato predpostavljam, da se je raba sedanjega namesto prihodnjega časa v navedenem pomenu razširila iz furlanskega in italijanskega jezika, kjer je taka raba sicer običajna. Weinreich tovrstno jezikovno vplivanje imenuje medjezikovna identifikacija (Weinreich 1953: 7), in sicer v funkciji določene strukture, Aikhenwald pa širjenje funkcije strukture po analogiji (Aikhenvald 2007: 23).

(9) Ter. slov.: *Če maš potriebo dna sudáda, ja son tla!*

‘Če boš potreboval/potrebuješ vojaka, bom tukaj.’

Vse tri oblike jezikovnih interferenc: prevzem jezikovnega vzorca, vpliv na pogostost rabe strukture ter širitev pomena ali funkcije strukture po analogiji štejemo med pojave t.i. jezikovnega izravnavanja (language levelling) (Holm 2004: 143), do katerega prihaja v jezikih v stiku.

SEZNAM KRAJŠAV

psl. = praslavensko, nad. slov. = nadiško slovensko, ter. slov. = tersko slovensko

³ Več o tem v Zuljan Kumar (2013: 237–254).

⁴ Ohranile so se le okamnele oblike, ki jih danes prištevamo k prislovom (npr. *skrivši, hote, molče*) ter oblike, ki so se poprivedile (npr. *bivši*) (Jesenšek 1998: 40).

VIRI IN LITERATURA

Aikhenvald, Y. Alexandra 2006: Reflections on language contact, areal diffusion, and mechanisms of linguistic change. V: Caron, Bernard and Yima, Petr (ur.): *Sprachbund in the West African Sahel. Afrique et Langage 11*. Paris: Peeters, 23–36.

Aikhenvald, Y. Alexandra 2007: Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Perspective. V: Aikhenvald, Y. Alexandra (ur.); Dixon, R. M. W. (ur.): *Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press, 1–55.

Bezljaj, France 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika 4* (ur. Marko Snoj, Metka Furlan). Ljubljana: Mladinska knjiga.

Dardano, Maurizio; Trifone, Pietro, ³1999: *La nuova grammatica della lingua italiana*. Zanichelli.

Jesenšek, Marko 1998: *Deležniki in deležja na -č in -ši: razširjenost oblik v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja*. Maribor: Zora.

Škofic, Jožica (ur.), et al. 2011: *Slovenski lingvistični atlas. 1, Človek (telo, bolezni, družina), zv. 2: Komentarji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Weinreich, Uriel 1953: *Languages in Contact. Findings and Problems*. The Hague, Paris, New York: Mouton Publishers.

Zof, Fausto 1999: *Gramatiche pratiche de lenghe furlane*. Udine: Editrice "Leonardo" Pasian di Prato.

Zuljan Kumar, Danila 2001/2002: Pomensko-skladenjski premiki v briškem in nadiškem narečju. V: *Jez. slovst.*, mar., letn. 47, št. 5/6, 193–200.

Zuljan Kumar, Danila 2003: Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju. V: *Jezikoslovni zapiski* 9, 59–80.

Zuljan Kumar, Danila 2004: Vpliv italijanščine in furlanščine na gradnjo zložene povedi v nadiškem in briškem narečju. V: *Riječ*, god. 10, sv. 2, 105–119.

Zuljan Kumar, Danila 2013: Neosebne glagolske oblike in gradnja podrednih stavkov v subijskem terskem govoru. V: *Jezikoslovni zapiski* št. 19/2, 237–254.